

Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Փարեգին Երկրորդ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ուղերձը

Միտելի՛ ժողովուրդ հայոց,
Վերստին խոռվված են մեր հոգիները: Ցավով եւ անհանգստությամբ ենք հետեւում Հայաստանի սահմանի երկայնքով Ադրբեջանի կողմից գիշերը սանձազերծված սադրիչ մարտական գործողություններին, որոնց հետեւանքով գնդակոծվել են խաղաղ բնակավայրեր, կան գոհեր եւ վիրավորներ: Դատապարտելի են խաղաղության օրակարգով բանակցային գործընթացների ժամանակահատվածում ձեռնարկված այս դավադիր քայլերը: Այնպես է՝ թշնամին չի փոխվել, չեն փոխվել նաեւ նրա նկրտումներն ու մտադրությունները: 2020 թվականի պատերազմը, վայրագ գործողությունները՝ Արցախի մեր ժողովրդի եւ ունեւթյունները Հայաստանի սահմանների նկատմամբ, որ համարժեք միջազգային գնահատականի այդպես էլ չարժանացան, համարձակություն ներշնչեցին թշնամուն շարունակական ռազմական գործողություններով փորձելու հասնել ցանկալի գիշումների: Իրական, արժանապատիվ խաղաղությունը չի կարող հաստատվել պաշտնափառներով ու պարտադրանքներով, չի կարող բարեբեր լինել եւ հարստություն ունենալ:

Միտելի՛ զավակներ մեր ի Հայաստան, Արցախ եւ ի սփյուռք, վստահ ենք՝ մեր ժողովրդի ոգին ամուր է, հայրենիքի սահմանները պահող զինվորները՝ անվեհեր: Թիկունքում հայրենի սրբազան հողն է, մեր ընտանիքները, հայրենի դուռը ծածանող մեր նահատակ հերոսների շիրիմները եւ առ Աստված ձայնող տաճարները: Առկա իրադրության մեջ թույլ չպետք է տանք, որ անմիաբանությունն ու ներհա-

սարակական բեռնացումները մեզ առաջնորդեն նոր պարտությունների, պարտադրված խաղաղությունը՝ նոր զիջումների: Մեր միասնականությամբ եւ հայրենիքի հանդեպ հավատարմությամբ պետք է դիմակայենք նաեւ այս փորձությանը: Արդ, մեր կարողություններն ու հնարավորությունները, ազգային ողջ ներուժը համախմբենք եւ սատար լինենք Հայոց բանակին եւ հայրենիքի կարիքներին: Չերկվտենք եւ գործենք առ հայրենին սիրով եւ պատասխանատվությամբ: Ամենայն հանձնառությամբ յուրաքանչյուրս մեր պատասխանատվության ոլորտում անենք կարելին՝ հանուն անկախ պետականության անասանության, հանուն մեր ազգի հարստության:

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից կոչ ենք ուղղում միջազգային հանրությանը եւ հատկապես մեր բարեկամ երկրներին՝ ազդու քայլեր ձեռնարկել կասեցնելու Ադրբեջանի հերթական ագրեսիան եւ նկրտումները Հայոց աշխարհի նկատմամբ:

Եղբայրական մեր դիմումն է քույր Եկեղեցիների հովիւ-պետերին աղոթելու առաջին քրիստոնյա պետության, նրա հավատավոր ժողովրդի ապահովության համար եւ կարելի նպաստ բերելու տարածաշրջանում իրական խաղաղության հաստատմանը:

Մեր հայցն է առ Միածին Որդին՝ մեր Տերը Հիսուս Քրիստոս՝ վերստին այցի գալու Իր փոքր հոտին, որին դարեր առաջ ընտրեց ի վկայություն իր հավատի: Աղոթում ենք գոհված մեր զավակների հոգիների խաղաղության, նրանց հա-

րազատների ու ընտանիքների մխիթարության համար: Ծուտափույթ ապաքինում ենք մաղթում բոլոր վիրավորներին: Թող Տերն ամուր ու տոկուն պահի եւ Իր Ամենախնամ Սուրբ Աջով պահպանի հայոց զինվորին:

Աստված պահապան Հայոց բանակին եւ մեր հայրենիքին:

Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Փարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի Ենորհավորական ուղերձը Գիտելիքի, գրի եւ դժբախտության օրվա առիթով

Գիտելիքի, գրի եւ դպրության օրվա առիթով Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից Հայրապետական սիրով Մեր օրհնությունն ենք բերում եւ շնորհավորում բոլոր կրթօջախների սաներին ու մանկավարժներին, կրթության գործում ներգրավված բոլոր պատասխանատուներին:

Միտելիներ, սկսվում է եւս մեկ ուսումնական տարի՝ գիտելիքների ամբարման ու արժեքների ճանաչման, հոգեւոր ու մտավոր հասունացման, նոր ձգտումների ու ջանադրության ժամանակամիջոց, որը նախաշավիղն է մեր երկրի զարգացման եւ առաջադիմության: Արդարեւ, իր լուսավոր ապագային նայող ամեն ժողովրդի եւ հասարակության համար ուսումն ու կրթությունն առաջնահերթ նպատակներ են: Այդպես է դարձել ընկալել նաեւ մեր ժողովուրդը՝ ներդրություններով ի ժամանակներում անգամ վառ պահելով իմացության եւ կրթության ջահը: Այս համոզումն առավել պիտի առաջնորդի մեզ այսօր, երբ մեր կյանքը խոռվված է պատերազմի ծանր հետեւանքներով, երբ աշխարհն ալեկոծվում է իրարամբեժ ընթացքներով: Ներկա մարտահրավերների առջեւ առավել քան անհրաժեշտ է արդիական կրթության ապահովումը՝ խարսխված ազգային ու հոգեւոր մեր արժեքների վրա, որպեսզի մեր զավակները հարազատ մնան իրենց ինքնությանը եւ աստվածային պատգամների կենսագործմանը կառուցեն իրենց կյանքն ու ապագան մեր

հայրենիքի: «Տունը շինվում է իմաստությամբ եւ հաստատվում խոհեմությամբ, եւ գիտությամբ շտեմարանների լցվում են ամենայն հարստությամբ ու պատվական բարիքներով» (Առակ. ԻԴ 3—4):

Մեր աղոթքն ու մաղթանքն է, որ Աստված լուսավոր պահի մեր կրթօջախները, օրհնի մանկավարժների աշխատանքը՝ կրթելու մեր ժողովրդի արժանավոր զավակներ, եւ պարգևի ձեզ ուժ ու եռանդ ձեր նվիրական առաքելության մեջ: Միտելի՛ սաներ, զորացեք ջանասիրությամբ, քաջարթուն մտքով ու հոգով եւ ձեր ուսուցիչների առաջնորդությամբ ու միասնական ջանքերով ուսումնական տարին առատ դարձրեք արդյունքներով, որոնք պիտի լուսավորեն ձեզանից յուրաքանչյուրի եւ մեր ողջ ժողովրդի ճանապարհը եւ ծառայեն աստվածապարգեւ մեր հայրենիքի զորացմանն ու առաջընթացին:

Թող Աստված Իր Ամենախնամ հովանու ներքո խաղաղության մեջ առատապես օրհնի եւ հանապազ պահպանի մեր հայրենիքն ու ժողովրդին:

Օրհնությամբ՝
ԳԱՐԵԳԻՆ Բ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱԾՆ ԶԱՅՈՑ

ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՎԵՀԱՐԱՆՈՒՄ

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց

Սեպտեմբերի 7 **Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ոլորտում 2021 թ. ՀՀ պետական մրցանակի դափնեկրին**

Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Երկրորդ Ծայրագույն Պատրիարք եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ոլորտում համաշխարհային ներդրման համար ՀՀ պետական մրցանակի արժանացած «Այբիէն» (IBM) ընկերության էլեկտրոնային նախագծման ավտոմատ

տացման խմբի փոխնախագահ Լեոն Սթոկին՝ ուղեկցությամբ «Սինոփսիս Արմենիա» ընկերության նախագահ Երվանդ Զորյանի եւ գործադիր տնօրեն Հովհիկ Մուսալյանի:

Հանդիպման սկզբում «Սինոփսիս Արմենիա» ընկերության տնօրենը, անդրադառնալով ընկերության կողմից կազմակերպվող ամենամյա մրցանակաբաշխությանը, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին ներկայացրեց 2021 թ. դափնեկիր Լեոն Սթոկին եւ նրա ներդրումը նորարարական տեխնոլոգիաների ստեղծման գործում:

Հնորհավորելով Լեոն Սթոկին ՀՀ պետական մրցանակին արժանանալու առիթով՝ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը վերջինիս մաղթեց նորանոր իրագործումներ՝ ի նպաստ մարդկության անվտանգ եւ ապահով կյանքի կերտման:

Զրուցակիցները մտքեր փոխանակեցին նորարարական տեխնոլոգիաների ոլորտում ապագայի հեռանկարների վերաբերյալ:

հանդեպ սանձազերծած ռազմական գործողություններին, որի արդյունքում կան զոհեր, վիրավորներ եւ ավերածություններ: Այս առնչությամբ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը հույս հայտնեց, որ միջազգային համրությունը միջոցներ կծեռնարկի զսպելու Ադրբեջանի ագրեսիան՝ համուն տարածաշրջանում խաղաղության հաստատման:

Փոխնախարար Յուլիան Ֆոտան իր ցավակցությունը բերեց Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին ադրբեջանական ագրեսիայի հետեւանքով զոհված հայորդիների կապակցությամբ՝ վստահեցնելով, որ Ռումինիայի կառավարությունն ամեն ջանք կգործադրի նպաստելու տարածաշրջանում կայունության ու խաղաղության հաստատմանը: Պրն Յուլիան Ֆոտան հույս հայտնեց, որ իր այցը Հայաստան կնպաստի երկու բարեկամ երկրների փոխհա-

րաբերությունների առավել խորացմանն ու սերտացմանը:

Փոխնախարարը Նորին Սրբություն Գարեգին Երկրորդ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին փոխանցեց նաեւ Ռումին Ուղղափառ Եկեղեցու Դանիել Պատրիարքի ողջույններն ու բարեմաղթանքները:

Զրույցի ընթացքում անդրադարձ կատարվեց երկու ժողովուրդների միջեւ առկա դարավոր ջերմ հարաբերություններին, ինչպես նաեւ ռումինահայ համայնքի ներգրավվածությանը Ռումինիայի կյանքի տարբեր ոլորտներում եւ երկրի զարգացման գործընթացին: Հայոց Հովվապետն իր երախտագիտությունը հայտնեց Ռումինիայի իշխանություններին եւ Ռումին Ուղղափառ Եկեղեցուն ռումինահայ համայնքի եւ Ռումինիայի հայոց թեմի նկատմամբ դրսևորվող հոգատար վերաբերմունքի համար:

Սեպտեմբերի 13 **Ռումինիայի Հանրապետության արտաքին գործերի փոխնախարարի գլխավորած պատվիրակությանը**

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց Ռումինիայի Հանրապետության արտաքին գործերի փոխնախարար Յուլիան Ֆո-

տայի գլխավորած պատվիրակությանը: Հանդիպմանը Վեհափառ Հայրապետն անդրադարձավ Ադրբեջանի՝ Հայաստանի

Մայր Աթոռի «Վաչե եւ Թամար Մանուկյան» վարչական շենքի հիմնադրումը

Սեպտեմբերի 7-ին Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում, նախագահությամբ Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Երկրորդ Ծայրագույն Պատրիարք եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի, կատարվեց Մայր Աթոռի «Վաչե եւ Թամար Մանուկյան» վարչական շենքի հիմնադրման արարողությունը: Վարչական շենքը կառուցվում է Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի բարերարներ տեր եւ տիկին՝ Վաչե եւ Թամար Մանուկյանների սրտաբուխ հանձնառությամբ եւ ազնիվ նվիրատվությամբ:

Արարողությանը ներկա էին Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի միաբանությունը, պաշտոնությունը, տիար Վաչե Մանուկյանի հատուկ ներկայացուցիչ Արա Ալեքսանյանը եւ հավատավոր հայորդիներ:

Հիմնադրմանը հետո Նորին Սրբությունն իր օրհնությունն ու գնահատանքը հղեց բարեպաշտ Մանուկյան ընտանիքին, որն իր արդար վաստակը ծառայեցնում է հայոց ազգի բարօրությանը եւ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու պայծառությանը: Հայոց Հովվապետը հայցեց, որ Բարձրյալն Աստված ազգանվեր եւ Էջմիածնաբն բարերարներ տեր եւ տիկին՝ Վաչե եւ Թամար Մանուկյաններին ու նրանց սիրեցյալ զավակներին պարգևի աստվածօրհնյալ եւ երջանիկ կյանքի բազում տարիներ ու նորանոր բարի իրագործում:

Ներ ազգային-եկեղեցական անդաստանում: Վեհափառ Հայրապետն իր օրհնությունը փոխանցեց նաեւ ճարտարապետ Արտակ Ղուլյանին եւ շինարարությունն իրականացնող «Այգեծոր» ՍՊԸ-ին՝ երկնավորից հայցելով, որ բարի ավարտին հասցեն նոր կառույցի շինարարական աշխատանքները:

Ապա Նորին Սրբությունն ընթերցեց հիմնադրման առիթով կազմված հիշատակարանը, որն այնուհետեւ զետեղվեց կառույցի հիմքերում: «...Հայրապետական մեր օրհնությունն ու բարձր գնահատանքն ենք բերում ազգային բարերարներին, որոնց ազգասիրության եւ հայրենամոլությանը արգասիքն են հայրենիքում եւ Սփյուռքի հայախոծ տարբեր համայնքներում գործող՝ հայ մանուկների ինքնության դարբնոց դպրոցներն ու վարժարանները, երիտասարդների բարձրագույն կրթությանն ի նպաստ սահմանված կրթաթոշակները, բարեսիրական եւ մշակութային ծրագրերը: Մանուկյան եկեղեցաւեր ամուլ առանձնահատուկ ուշադրություն է ընծայում Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցուն

եւ համայն հայության հոգետր կենտրոն Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնին՝ իր արդար վաստակից պարբերական ընծայաբերումներով զորավիզ լինելով Եկեղեցու հոգետր ու հայապահպան սրբազան առաքելությանը: Տեր եւ տիկին՝ Վաչե եւ Թամար Մանուկյանների առատաձեռն հոգածությամբ 2012 թվականին Սուրբ Էջմիածնում վեր խոյացավ «Վաչե եւ Թամար Մանուկյան մատենադարանը»՝ իր հարուստ գրադարանով եւ վայելուչ պայմաններով՝ հայրենական-եկեղեցական կյանքում դառնալով աստվածաբանական եւ հայագիտական ուսումնասիրությունների եւ գիտաժողովների ուրույն կենտրոն:

....Նոր կառուցվող վարչական շենքը պիտի ծառայի Մայր Աթոռի վարչական կառույցների մեկտեղման եւ գործունեության արդյունավետ կազմակերպման գործին՝ իր յուրօրինակ ճարտարապետությամբ նաեւ գեղեցկացնելով մեր Սուրբ Եկեղեցու հոգետր կենտրոնը:

Հայրապետիս աղոթքն է, որ Բարձրյալ մեր Տերն իր Սուրբ Աջի հովանու ներքո խաղաղ ու անվտանգ պահի հայրենի մեր երկիրը, բարօր ու շեն՝ արշխարհասփյուռ հայոց կյանքը, պայծառ ու բարեգար: Հայաստանյայց մեր Սուրբ Եկեղեցին....»,— նշված է հիշատակարանում:

Խաչվերացի տոնը Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում

Սույն թվականի սեպտեմբերի 11-ին Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին տոնախմբեց Խաչվերացը: Այս բերկրառատ օրվա առիթով Մայր Աթոռի միաբանություն-

նը Պատարագի սրբազան արարողությանը մասնակցեց Սուրբ Գայանե վանքում:

Խաչվերացի տոնին, Ն. Ս. Օ. Ս. Տ. Գարեգին Երկրորդ Շայրագույն Պատրիարք եւ

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի նախագահությամբ, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի Սուրբ Տրդատ բաց խորանում տեղի ունեցավ երեկոյան ժամերգություն, հավարտ որի կատար-

վեց Խաչվերացի Անդաստանի կարգ: Տոնի առիթով հավատացյալների երկրպագության եւ մխիթարության համար դուրս բերվեց տերունական Սուրբ Խաչափայտի մասունքը:

Օծվեց Գեղարդավանքի Սուրբ Կաթողիկե եկեղեցու գմբեթի խաչը

Սեպտեմբերի 8-ին՝ Սուրբ Մարիամ Աստվածածնի ծննդյան տոնին, Սուրբ Գեղարդի վանական համալիրում, հանդիսապետությամբ Ն. Ս. Օ. Ս. Տ. Գարեգին Երկրորդ Շայրագույն Պատրիարք եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի, կատարվեց Սուրբ Կաթողիկե

եկեղեցու գմբեթի խաչի օծման արարողությունը:

Սուրբ Կաթողիկե եկեղեցում՝ սուրբ խորանի առջեւ, ըստ ընկալյալ կարգի, նախ սաղմոսների երգեցողության ներքո գինով եւ ջրով վրացվեց խաչը, ապա սուրբգրա-

յին ընթերցվածքներից ու աղոթքներից հետո Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը սրբալույս մյուռնով օծեց այն:

Արարողության ավարտին Հայոց Հովվապետն իր պատգամը հղեց ներկաներին՝ մաղթելով, որ նորած խաչն օգնական եւ

պահապան լինի մեր ժողովրդին, հավելի հավատ եւ հույս հայոց կյանքին:

«Մենք հավատում ենք խաչի զորությանը, որով կյանքի պիտի կոչենք մեր բոլոր իղծերն ու տեսիլքները», - եզրափակեց Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը:

ԵՀԽ 11-րդ համագումարի արձանագրությունն արցախյան ռաւերազմի հեւեւանքների վերաբերյալ

Գերմանիայի Կարլսրուե քաղաքում անցկացվող՝ Եկեղեցիների համաշխարհային խորհրդի 11-րդ ընդհանուր համաժողովը, որին Ն. Ս. Օ. Ս. Տ. Գարեգին Երկրորդ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի օրհնությամբ մասնակցում է Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի պաշտոնական պատվիրակությունը, հանդես եկավ Արցախի, արցախահայության եւ նրա հոգեւոր-մշակութային ժառանգության վերաբերյալ հայտարարությամբ:

ԱՐԶԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

2020 թ. Լեռնային Ղարաբաղի պատերազմի հետեւանքների վերաբերյալ

Ի հետեւումն 2020 թվականի աշնանը Լեռնային Ղարաբաղի/Արցախի համար մղված վեց շաբաթ տեւած ծանր պատերազմի՝ Եկեղեցիների համաշխարհային խորհրդի (ԵՀԽ) գործադիր հանձնախումբն ընդունեց հայտարարություն՝ աղոթելով իմաստության, միասնության ու հանդարտության համար եւ սգալով բոլոր նրանց

հետ, ովքեր «սարսափելի կորուստներ են կրել ոչ միայն սեպտեմբեր 27-ից ի վեր վերստին սանձազերծված պատերազմում, այլեւ տարածաշրջանում ինքնորոշման համար մղված պայքարի երկար պատմության ընթացքում՝ յուրաքանչյուր թանկագին կյանքի կորստի հետ ավելի խորացնելով թշնամանքը»:

↪ էջ 4

Կատարվեց մասնավոր աղոթք խաղաղության և Հայոց բանակի համար

Սեպտեմբերի 15-ին, Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Երկրորդ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի հանդիսապետությամբ, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի Սուրբ Հովհաննես Մկրտիչ եւ Սուրբ Վարդան մատուռ-մկրտարանում կատարվեց մասնավոր աղոթք, որի ընթացքում Մայր Աթոռի միաբանությունը, պաշտոնությունը եւ հավատավոր ժողովուրդը իրենց հայցն առաքեցին առ Աստված վասն խաղաղության Հայաստան եւ Արցախ հայրենիքի եւ զորակցության հայրենյաց պաշտպանների:

Լրատվական նյութերը՝
Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի տեղեկատվական համակարգի

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը ցավակցագիր է հղել Եղիաբեթ Երկրորդի մահվան կառակցությամբ

Սեպտեմբերի 9-ին Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Երկրորդ Ծայրագույն Պատրիարք եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը, հանուն Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հավատացյալների եւ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի միաբանության, ցավակցագիր է հղել Միացյալ Թագավորության թագավոր Նորին Մեծություն Չարլզ Երրորդին՝ Եղիաբեթ Երկրորդ թագուհու մահվան կապակցությամբ: Ամենայն Հայոց Հայրապետը ցավակցական նամակում մշել է, որ երկարամյա գահակալության ընթացքում Նորին Մեծություն Եղիաբեթ Երկրորդը Միացյալ Թագավորությանը ծառայեց հավատարմորդ ու սիրով՝ հանդես բերեց միայն ժողովուրդը: Յոթ տասնամյակ շարունակ Նորին Մեծությունը մերշնչեց իր ժողովրդին միասնականություն եւ ամենադժվար ժամանակներում դարձավ ուժի եւ վճռակամության խորհրդանիշ: Վեհափառ Հայրապետը հայցել է Բարձրյալ Աստծուց իր երկնային օթեւաններում խաղաղության մեջ հանգչեցնել Եղիաբեթ Երկրորդ թագուհու հոգին:

ԵՇԽ 11-րդ համագումարի արձանագրությունն արցախյան ռաբերազմի հետեւանքների վերաբերյալ

← էջ 3

ԵՇԽ-ն դատապարտել է քիմիական զենքերի եւ կասետային ռումբերի կիրառումը, քաղաքացիական անձանց, հիվանդանոցների ու հասարակական ենթակառուցվածքների թիրախավորումը եւ բոլոր այլ տեսակի պատերազմական հանցագործությունները, մարդկանց գլխատումը, կտտանքների եմթարկումը եւ այլ տեսակի բռնաճնշումները, որոնք արձանագրվել են հակամարտության ընթացքում: ԵՇԽ-ն նաեւ կոչ է արել հարգանք դրսևորել Լեռնային Ղարաբաղի/Արցախի սրբավայրերի եւ մշակութային ժառանգության նկատմամբ՝ նկատի առնելով այդպիսի վայրերի սրբապղծման մասին բազմաթիվ զեկույցները:

Լեռնային Ղարաբաղում զինված հակամարտության դադարից զրեթե երկու տարի անց հարյուրավոր էթնիկ հայեր տակավին ապօրինաբար պահվում են Ադրբեջանում. ոտնահարվում է ռազմագերիների հետ վարվելակերպի մասին ժնեկան կոմվենցիան: Մինչ աշխարհի ուշադրությունը սեւեռված է ուկրաինական հակա-

մարտության վրա, ադրբեջանական ուժերը փաստացի մոր վայրագություններ են իրագործում ինչպես Լեռնայի Ղարաբաղի բնիկ հայերի, այնպես եւ Հայաստանի Հանրապետության ինքնիշխան սահմանների նկատմամբ, ինչի հետեւանքով շարունակ զոհվում են անմեղ մարդիկ, եւ գերեվարվում՝ մորերը: Ավելին՝ պատերազմական հանցագործությունների եւ միջազգային մարդասիրական եւ մարդու իրավունքներին առնչվող օրենքների ոտնահարման համար պատասխանատվության պահանջը, ինչը բազմիցս արձանագրվել է Human Rights Watch, BBC, The Guardian եւ շատ այլ միջազգային հեղինակավոր լրատվամիջոցների կողմից, ցավոք, չի կատարվել կամ հանձն առնվել:

Գերմանիայի Կարլսրուե քաղաքում հրավիրված Եկեղեցիների համաշխարհային խորհրդի (ԵՇԽ) 11-րդ համագումարը

Դիմում է ՄԱԿ-ին, Եվրամիությանը եւ Ադրբեջանի իշխանություններին, միջազգային իրավունքի համաձայն, բոլոր հայ ռազմագերիներին եւ քաղաքացիական

պատանդներին անհապաղ ազատ արձակելու համար:

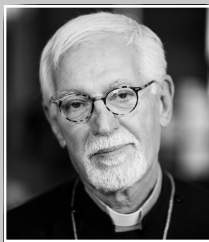
Կրկին մտահոգություն է հայտնում տարածաշրջանի սրբավայրերի եւ հայկական մշակութային ժառանգության վերաբերյալ ու կոչ է անում ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ին եւ միջազգային հանրության բոլոր անդամներին ձեռնարկել բոլոր հնարավոր եւ համապատասխան միջոցներն այդ վայրերը պաշտպանելու համար:

Կոչ է անում Եվրոպայում անվտանգության եւ համագործակցության կազմա-

կերպության (ԵԱՀԿ) Մինսկի խմբի շրջանակում բովանդակալից երկխոսություն սկսել Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության արդարացի եւ խաղաղ կարգավորման համար:

Խնդրում է ԵՇԽ-ին եւ ԵՇԽ-ի անդամ բոլոր Եկեղեցիներին շարունակել հավատարիմ մնալ Հայաստանի եւ Լեռնային Ղարաբաղի Եկեղեցիների ու ժողովրդի նկատմամբ քրիստոնեական համերաշխությանը՝ արդարացի եւ կայուն խաղաղության հասնելու իրենց ձգտման ճանապարհին:

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի միաբան Պերաւոսի Տ. Վիգեն արեւոյսկորոս Այգազանս ընտրվեց ԵՇԽ փոխմոդերատոր

Եկեղեցիների համաշխարհային խորհրդի 11-րդ ընդհանուր համաժողովի ընթացքում 120 երկիր ներկայացնող ԵՇԽ կենտրոնական կոմիտեի անդամները Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի միաբան Տ. Վիգեն արք. Այգազանին ընտրեցին ԵՇԽ փոխմոդերատոր: Եկեղեցիների համաշխարհային խորհրդի մոդերատորը եւ երկու փոխմոդերատորները գլխավոր քարտուղարի հետ միասին ղեկավարում են ԵՇԽ կենտրոնական կոմիտեն վարելով կենտրոնական եւ գործադիր կոմիտեների միստերը:

«Քավ լիցի, որ ես պարծենամ այլ բանով, քան միայն մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսի խաչով»

(Գաղ. 2 14):

Քրիստոսադրոշմ Սուրբ Խաչը յուրաքանչյուր քրիստոնյայի պարծանքն ու ապավենն է: Խաչի խորհուրդը հիրավի մեծ եւ սքանչելի է՝ համաձայն աստվածային այն տնօրինության, որ Իմքը՝ մարդացյալ Բանը՝ Աստծու Միածին Որդին, զոհաբերեց իր անձը հանուն մարդկության փրկության: Եվ ահա Խաչը եղավ այդ փրկագործության զոհասեղանը, որը, ինչպես Եկեղեցու հայրերն են վկայում, ընդունեց Աստվածորդու՝ իր վրա հեղված արյունը եւ փոխարենը քավություն ու փրկություն շնորհեց համայն մարդկությանը: Քրիստոսի այս անմախադեպ զոհաբերությունը, որով Ձոհը՝ Իմքն Աստված, իր կենսատու արյամբ սրբացրեց խաչափայտը, հիմք հանդիսացավ քրիստոնեական աշխարհում տյառնագրված Խաչի տոների համար:

Մահվան գործիքը մեր Տեր եւ Փրկիչ Հիսուս Քրիստոսի փրկարար արյամբ վերածվեց կյանքի առհավատչայի: Այդ հրաշալի իրողությունը, որը փաստագրվում է պատմության անաչառ էջերում, մեր առջեւ է հանում դեռեւս հետադարձանական նախնական շրջանում, երբ Սուրբ Խաչի փնտրտուքի նպատակով Երուսաղեմ ժամանած Պատրոնիկե թագուհին Հակոբոս Տյառնեղբոր աջակցությամբ գտնում է Փրկչի խաչափայտը, ի նշանավորումն որի Հակոբոսը վեր է բարձրացնում Սուրբ Խաչը՝ առ ի երկրպագություն ու փառաբանություն Աստծու, եւ այն զետեղում է Երուսաղեմի տաճարում: Տիրոջ խաչափայտը վեր

բարձրացնելու այս առաջին վկայությունը խոսում է Խաչի կենսատու զորության մասին. երբ մոր մահացած մի աղջկա, Պատրոնիկե թագուհու առաջարկով, հպում են երեք մշանավոր խաչափայտերին (որոնցից երկուսին՝ Քրիստոսի աջ եւ ձախ կողմում, զամվել էին ավագակները, իսկ մեկն էլ Տիրոջ խաչափայտն էր), Քրիստոսի

արյամբ շաղախված Խաչն է, որ կենդանություն է պարգեւում մեռյալին:

Պատմական հաջորդ վկայությունն առնվում է Հեղինե կայսրուհու կողմից Խաչափայտը դարձյալ հրաշքի միջոցով գտնելուն եւ Սուրբ Հարության տաճարում կանգնեցնելուն: Այսանգամյա հրաշքը եւս Խաչի կենարար զորության մասին էր խոսում, որի

շնորհիվ եւ վերակենդանանում է արդեն մեռած մի պատանի, իսկ մահամերձ մի կին փրկվում է վերահաս վախճանից: Ահա այս առիթով է, որ Գողգոթայում կառուցվում է Սուրբ Հարության տաճարը, ուր եւ վեր է խոյանում Տիրոջ խաչափայտը:

Իսկ ահա բուն Խաչվերացի տոնն իր հաստատումն ստանում է ի հիշատակ Քրիստոսի Սուրբ Խաչի գերեզարծի եւ վեր բարձրացման (գրաբ.՝ «վերացումն»): Համաձայն պատմիչների վկայության՝ 7-րդ դարի առաջին տասնամյակում պարսկաբյուզանդական արդեն լարված հարաբերությունները հանգեցնում են նրան, որ Պարսից Խոսրով Բ Փարվեզ արքան, ծավալապաշտական մոլուցքով տարված, ցանկանում է հպատակեցնել քրիստոնյա Հերակլ կայսերը, ուստի մեծ զորքով արշավում է դեպի բյուզանդական տիրապետության տակ եղող Երուսաղեմ քաղաք: Հայրաբանական մեկնություններն այստեղ ակնարկում են Երուսաղեմի վրա Տիրոջ բարկության հեղումը տեղի բնակիչների մեղսագործությունների պատճառով:

Այսպիսով՝ 614 թվականին պարսիկները գրավում են Երուսաղեմը, մոլեռանդորեն կողոպտում թանկարժեք իրերը, տաճարի ոսկյա ու արծաթյա սպասքը՝ այդ թվում նաեւ գերեվարելով Քրիստոսի խաչափայտը: 14 տարի շարունակ Տերունական Սուրբ Նշանը գերության մեջ է մնում, եւ միայն 628 թվականին բարեպաշտ Հերակլ կայսրը՝ ապաշխարությամբ եւ աղոթքներով, քրիստոնեական զորեղ բանակի գլուխ անցած (որի կզգվում, ի դեպ, մարտնչում էին նաեւ հայ զորականները՝ նախարար ՄԺԺ Գնունու հրամանատարությամբ), հարձակվում է պարսիկների վրա, Սուրբ

ԳԵԼՈՐԳՅԱՆ ԻՈԳԵԼՈՐ ՃԵՄԱՐԱՆԻ ԱՌԱՋԻՆ ՕՐԻՆԵՐԳՐ

Ճեմարանի հիմնադրման 150-ամյակին ընդառաջ

Ուսանողական առաջին երգը՝ «Գառու-
դեմնուս»-ը, որն այսօր՝ իբրեւ միջազգային
ուսանողական հիմն, երգում են աշխարհի
բազմաթիվ համալսարաններում, հարյու-
րամյակների պատմություն ունի:

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի Գեորգյան
հոգեւոր ճեմարանի ուսանողները եւս
ունեն իրենց օրհներգը:

«Քայլերգ Սուրբ Էջմիածնի հոգեւոր ճեմարանի» անվամբ երգը շուրջ 50-ամյա պատմություն ունի եւ վաղուց արդեն սիրելի է դարձել ճեմարանի սաների համար։ Սակայն քչերին է հայտնի, որ Գեւորգյան ճեմարանն ի սկզբանե ունեցել է մեկ այլ օրհներգ։

Վահրան եպս. Մանկունու բառերով եւ Նիկողայոս Թաշճյանի երաժշտությամբ ճեմարանին ձոնված այդ երգը կոչվել է «Ուղերձ»։ Այն գրվել է Գեւորգյան հոգեւոր ճեմարանի նավակատիքի առիթով եւ առաջին անգամ հնչել է 1874 թվականի սեպտեմբերի 28-ին՝ ճեմարանի բացման հանդիսավոր արարողությանը։ Հետագայում, որպէս ճեմարանի երգ, «Ուղերձ»-ը կատարվել է ճեմարանական հանդիսությունների ժամանակ։

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի «Արարատ» ամսագիրը վկայում է, որ այս երգը ճանաչանալաները կատարել են հարազատ կրթօջախի հիմնադրման 17-րդ տարեդարձին մկրիված հանդիսության ժամանակ («Արարատ», 1891, նյութեր, էջ 626):

Հայտնի չէ, թե ինչու եւ ինչպես է մոռացվել այդ երգը: Արդյո՞ք 1917 թվականին հոգեւոր ճեմարանի փակվելու հետեւանքով դժվար էր ասել:

Ժամանակին, բարեբախտաբար, ճեմարանի առաջին օրհներգի էլ բառերը, էլ երաժշտությունը՝ հայկական մոր մոտագրությամբ, հրապարակվել են «Արարատ» ճեմագրում, և այսօր կարելի է վերհիշել ճեմարանի երգը հայկական ձայնագրությամբ:

4-ական քառյակներից կազմված «Ուղեք»-ի առաջին երկու մասերում երաժշտությունը կրկնվում է: Իսկ երրորդ՝ եզրափակիչ մասն ավարտվում է ճեմարանին նվիրված բարեմադթանքով եւ կրթո-

ջախի հիմնադրի՝ Գեւորգ Դ Ամենայն Հայոց
Կաթողիկոսի փառաբանությամբ:

Ո՛ր, զի՛ չըքնաղ զգացմանց ի վառ
 Յուզին այսօր հոգեպարար
 Դրապոյրք ի միտս, ի սիրտս կայտառ,
 Եւ յորդեն իղծք ի Դայրոեար:
 Ո՛հ այս հանդէս վեհ եւ շքեղ—
 Մինչ աստ պաշտին յօրհներգս գեղգեղ
 Նաւակապիք Տանն փառասեղ—
 Գուշակ է քաջ յուսոյ ի գեղ:
 Ո՛հ այս հանդէս քաղցր աւետեաց
 Դընչէ ըզծայն Դայաստանեայց,
 Դարսին լուսոյ տայ հրծուազեաց,
 Ի ծայն հրաւեղ՝ ի վայրս դայրեաց:
 Յորում ահա ի թեւ ուխտից
 Դանդիսակցեալ կարօտալից
 Նա եւ Ոգի տուր Դայազմից
 Վերասկանան մաղթանք սրբոյից:

Փառք միշտ ձեռին նրկիրական,
 Որ զայս կանգնեաց ըզճեմարան,
 Եւ խանդակաթ յիղծեա եռանդեան
 Բանայ ըզդրունսն՝ գործել ի ջան:
 Ռի, զի՛ վսեմ՝ լայս ասապարեզ
 Դրոշեաց տվաւ յուսմունս պէսպէս,
 Որ հիվունցէ յայս սուրբ կրկէս
 Ամենակալ Աջըն՝ անմերձ:
 Սա է երկիր սուրբ, բանաւոր,
 Ոչ անտեաց եւ մեղրածոր,
 Եւ ոչ կաթին առակաւոր,
 Այլ կրկութեան մեր հոգեւոր:
 Սա սրբոնացէ գեռանդս սուրբ Հարց
 Մեծն Գրիգորի եւ Թարգմանչաց

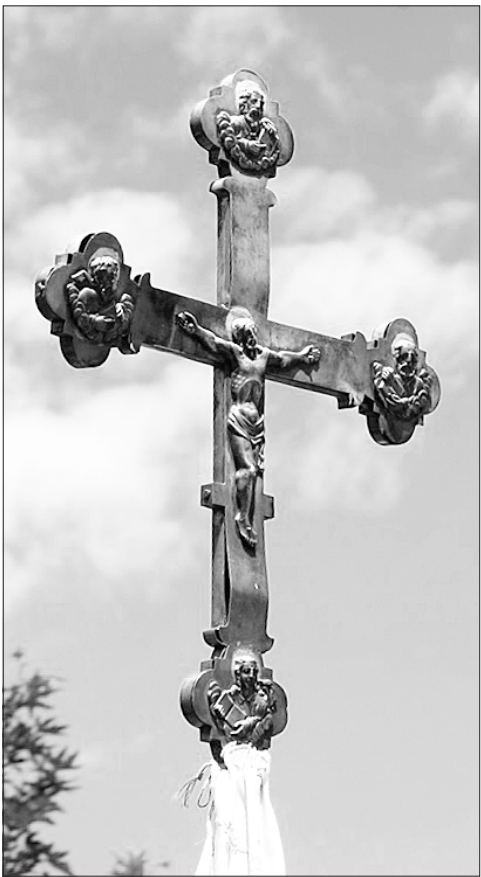
Սահակ, Մերուպ հետևողաց,
Ի սիրտս համայն այսց ժառանգաց:
Պահեմս Աստուած, զայս նոր Տաճար
Յօգուտ, ի փառս Հայուրթեան յար,
Պայծառացի, Տէր բարերար,
Հարդիւնս ատորք եւ պերճափառ:
Եւ ընդ սըմին միշտ պանծասցի
Ի փառաւոր յիշատակի
Ամուս սորին Կեի հիմնադրի
Տէր Տէր Գեորգ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ:
«Արարատ», 1874,
սեպտեմբեր, էջ 349

Վերադառնալով մեր օրերին՝ Գեորգյան հոգեւոր ճեմարանի այժմյան օրհներգն ստեղծվել է Ամենայն Յայոց Կաթողիկոս Բագբեն Առաքինի (1955—1994 թթ.) առաջարկով։ Բառերի հեղինակը Յայկազուն արք. Աբրահամյանն է, երաժշտությամբ՝ ճեմարանի նախկին սան, այդ տարիներին Երեւանի կոնսերվատորիայի ուսանող Խորեն Մելիքանեջյանը, որ հայտնի է նաեւ իր Խորենյան պատարագով։ Օրհներգն առաջին անգամ հրապարակվել է 1967 թվականին «Էջմիածին» ամսագրում։ Առաջին կատարողներն են եղել այն ժամանակ ճեմարանի տեսուչ Ներսես վրդ. Պողոսպալյանը եւ ճեմարանի երգչախմբի ղեկավար Արսեն վրդ. Բերբերյանը։

Գեմարանական այս «Քայլերգ»-ն այսօր
 եւս շարունակում է հնչել հոգեւոր կրթօջա-
 խի կամարների ներքո:

Մենք տեսիլքի մենք զավակն ենք
 Դույսով վառված հուր հոգիներ.
 Զինք հավատքի մեր սուրբ մախնայ,
 Անուր պահակ ենք միշտ կանգնած:
 Դայրենիքի հողի՜ն փարված,
 Որտեղ իջավ ինքն Աստված.
 Փոխան չարի սեր ենք ցուցել
 Եվ այսպես ենք անմահացել:
 Կեցցե, կեցցե, կեցցե հավետ
 Դայրենիքը մեր առահավետ,
 Կեցցե, կեցցե թող ամասամ
 Մեր հոգեւոր այս ճեմարան:

Հեղինակ ՄԿՐՏՉԱՆ

[illegible]

Խաչի գործությամբ պարտության է մատնում հակառակորդին եւ ազատագրում Քրիստոսի խաչափայտը: Խաչը դեպի Կ. Պոլիս, ապա իր բնօրրան՝ Երուսաղեմ է վերադարձվում պատմական Յայաստանի և տարածքով՝ մասնավորապես Կարին քաղաքի միջով: Կարմու լեռների ստորոտներինց մեկից, ուր դիպել էր խաչափայտը,

վճիտ աղքյուր է բխում, եւ ի հիշատակ այդ իրադարձության՝ կառուցվում է հաշաւանքի կամ հաշկա եկեղեցին: Ավանդությունը պատմում է, որ հաշափայտը մխիթարում ու ոգեւորում էր բարեպաշտ հավատացյալներին, ուստի գերեղարանւթյան ողջ ընթացքում հաշը գրեթէ ամենուր վեր էր բարձրացվում եւ ցմնութեան ու բերկրանքի առիթ էր ընձեռում քրիստոնյաներին:

Այսպիսով՝ հաշվերացը, որ Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հինգ տաղավար տոներից վերջինն է, տոնախմբվում է ամեն տարվա սեպտեմբերի 11–17-ի միջակայքում ընկած կիրակի օրը։ Խաշվերացի հաջորդ օրը մեռելոց է։ Այդ օրը եկեղեցիներում մատուցվում է Սուրբ Պատարագ, կատարվում է հոգեհանգստյան կարգ, որից հետո հավատացյալներն այցելում են հանգուցյալների շիրիմներին։ Այս տարի Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին խաշվերացի տոնը մշեց սեպտեմբերի 11-ին։

Ամփոփելով հավելենք, որ հոգեւոր իմաստով Սուրբ Խաչի այս տոնը մեղքի գերությանը մատուցած մեր հոգիների ազատագրման եւ վեր բարձրացման տոնն է: Ինչպես Եկեղեցու տասներկու սուրբ վարդապետներից Բարսեղ Կեսարացին է վկայում, Աստված մարդուն ուղղահայաց կերպարանքով է ստեղծել, որպեսզի նա մշտապես իր հայացքը հառի երկինք՝ դեպի իր Արարիչը: Ուստի Խաչվերացի տոնի խորհուրդը Քրիստոսի սուրբ խաչափայտի նմանողությամբ մեր հոգիների վերհառնումն է՝ վեր աշխարհային ամեն տեսակի մեղքից ու խավարից դեպի աստվածային անմիջութեան լույսը, դեպի երկնային հոգեղեն խորանները:

ԱՆՈՒՄ ԶՈՎՍԵՓՅԱՆ

Շարական Սուրբ Խաչի

Խաչի քո, Քրիստոս,
երկիր պագաճեմք.
Եւ ըզբաղումն քո մեծացուցանեմք,
Եւ զսուրբ զՅարութիւնը քո փառաւորեմք,
Եկայք, հաւատացեալք,
երկրպագեսցուք
Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ,
Վասն զի եկն ի ձեռն Խաչին իւրոյ
Շնորհեաց պարգեւս աշխարհի:
Փառք սուրբ Խաչին, ալէլուիա,
Սուրբ Սիովնի, ալէլուիա,

Սուրբ Յարութեան, ավելուիա:
Նշանեցաւ առ մեզ լոյս երեսաց Քոց,
Եւ ետուր ուրախութիւն սրտից մերոց.
Ի պտղոյ ջորեմոյ, զինոյ եւ ձիթոյ
իւրեանց
Լցուցեր զնոսա:
Փառք սուրբ Խաչին, ավելուիա.
Փառք եւ երկրպագութիւն Յօր եւ Որդոյ
Եւ Յոգւոյն սրբոյ,
Այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս
Յաւիտենից ամեն:

ԳԵԼՈՐԳ ԱՐԿ. ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

Աղոթք Սուրբ Խաչի

(Ըստ «Հրաշակերտ եւ գօրեղ» շարականի)

Հրաշակերտ ու զորեղ
Փայտե խաչի Քո առաջ
Կաթիլված արյունն անել
Ձեռն հաղթության անճահանջ
Եվ լույս դարձավ պանծալի՝
Ծագմամբ հրաշալիառապետ,
Ու խաչված Լույսն փառալույս,
Բյուր փրկություն եղավ մեզ...

Իսկ աշխարհին այս հառած
Աչքերի մեջ Քո բարի
Բյուր մեղքերն իմ՝ Սեր դարձած,
Կաթիլվում են ու էլի՜
Ծնկի՜ իջնում իմ առաջ
Ու փարվում իմ ձեռքերին,
Որ Քո Սիրուն ամնամաշ
Խաչն են հանում Քեզ կրկին...

Փայտե հաչի Քո առաջ
Կաթիլված արցունքն ամեն
Հաղթությունն է իմ անգեմ՝
Ընդդեմ համայն խավարի,
Ու արցունքի մեջ այդ մի
Փրկությունն է փառապանծ
Քո՝ նվիրած աշխարհին...

Փայտե հաչիքն Քո զաման՝
Զեռքերիդ մեջ Արարչի
Չորությունն է փառապանծ
Ու հաղթող Քո Սուրբ հաչի...
...Որ դարձավ լույս պանծալի՝
Ծաղմամբ հրաշափառապես,
Ու խաչված Լույսն այդ Քո մի
Բյուր փրկություն եղավ մեզ...

Մշո ճառընտիրի տերունական մանրանկարների արվեստաբանական վերլուծություն

Մեր ժողովրդի բարդ ու դժվարին պատմությունն ունեցել նաեւ մեր ձեռագիր հուշարձանները: Տասնյակ հազարավոր հայերեն ձեռագրեր իսպառ ոչնչացվել են՝ իրենց հետ տանելով մեր հիմնավոր պատմության, գրականության, ճշգրիտ գիտությունների եւ արվեստի գոհարները: Որոշ ձեռագրեր բազմիցս գերության մեջ են եղել, սակայն ի վերջո փրկագնվել են: Մեծ թվով ձեռագրեր հայրենասեր հայերի կողմից գերությունից ազատվել, բերվել եւ հանձնվել են Մատենադարանին (տե՛ս Ս. Քոլանջյան, Հայկական կոտորածները եւ մեր ձեռագրական կորուստները, «Էջմիածին», 1966, Ա, էջ 96–107): Այդպիսի ճակատագիր է ունեցել Մուշի հսկա ճառընտիրը:

Մեծ եղեռնի օրերին «Մշո տունական»-ը հարկադրաբար լքում է իր հայրենի բնօրրանն ու հայ ժողովրդի փրկված բեկորների ձեռքով, երկարատեւ դեգերումներից հետո, հանգրվանում Մաշտոցյան Մատենադարանում՝ կրելով 7729 համարը, «Մշո ճառընտիր» անվանումը եւ «Հայերեն ամենամեծ ձեռագիր» պատվանունը:

Բարձր Հայքում ԺԳ–ԺԴ դարերում վերելք է ապրում մանրանկարչությունը: Առավելապես հայտնի է Երզնկայի Ավագ վանքի գրչության կենտրոնը: Այստեղ ստեղծված մատյաններն աչքի են ընկնում բարձրարվեստ հարդարանքով՝ պայմանավորված ոչ միայն ձեռագրերի մեծադիր չափերով, այլ նաեւ մանրանկարների ոճական բազում մանրամասներով:

Երզնկայի Ավագ վանքում 1200–1202 թվականներին գրվել եւ պատկերազարդվել է հայերեն ամենամեծ մագաղաթե ձեռագիրը՝ «Մշո ճառընտիր»-ը կամ «Մշո տունական»-ը (գրիչ՝ Վարդան Կարմեցի, ծաղկող՝ Ստեփանոս, պատվիրատու՝ Բաբերդի տանուտեր Աստվածատուր): 1203 թ.՝ մոնղոլ-թաթարական արշավանքների ժամանակ, Աստվածատուրն սպանվում է, իսկ նրա ունեցվածքը՝ բռնագրավվում: Բաբերդ քաղաքի ավերման ժամանակ ձեռագիրը դեռեւս անավարտ էր, չունէր հիշատակարան ու կազմ: Խլաթ քաղաքի թուրք դատավորը, պատճառաբանելով, թե իբր Աստվածատուրն իրեն պարտք է մնացել, վերցնում է ձեռագիրը: 1206 թ. Մուշ քաղաքի Սուրբ Առաքելոց վանքի քահանաները եւ տեղի բնակչությունը տեղեկանալով, որ թուրք դատավորը վաճառքի է հանել ձեռագիրը, երկար բանակցություններից հետո (մոտ մեկ տարի) 4000 բարաթով (արծաթե մետաղադրամ) հետ են գնում ձեռագիրը: Ձեռագիրը տեղափոխում են Սուրբ Առաքելոց վանք, որտեղ այն պահվում է մինչեւ 1915 թվականը: 1915 թ. Հայոց ցեղասպանության ժամանակ, «Մշո ճառընտիր»-ը կրկին փրկվել է ոչնչացումից. երկու հայ կին գաղթի ճանապարհին գտնում են ձեռագիրը քանդված մի վանքում եւ վտանգելով սեփական կյանքը՝ վերցնում են ծանր ձեռագիրն իրենց հետ: Ձեռագիրը բաժանում են երկու մասի, որ կարողանան շալակել ու փրկել գոնե մի մասը, եթե իրենցից մեկը զոհվի: Երկուսն էլ ուղեւորվում են Արեւելյան Հայաստան: Նրանցից մեկը հասնում է Սուրբ Էջմիածին եւ ձեռագիրը հանձնում Մայր եկեղեցուն: Երկրորդ կինը ճանապարհին զոհվում է: Մահից առաջ նա հասցնում է ձեռագրի իր մասը թաղել Էրզրում քաղաքի վանքի բակում: Հետագայում ձեռագիրը գտնում է ռուսական բանակի սպա Նիկոլայ դե Ռոբերտին, այն տեղափոխում է Թիֆլիս եւ հանձնում Հայկական գթության ընկերության թանգարանին: Այժմ հայոց ամենամեծ ու սրբագործված ձեռագրի՝ «Մշո ճառընտիր»-ի երկու մասերը միավորված պահվում են ցուցադրվում են Մաշտոցյան Մատենադարանում՝ 7729 համարի ներքո (Ս. Սաքելոսյան, Երբ եւ որտեղ է գրվել Մշո

Տոնական-ճառընտիրը, «Բանբեր Մատենադարանի», 1969, թիվ 9, էջ 151–168):

«Մշո ճառընտիր»-ն աչքի է ընկնում եւ հայերեն մյուս ձեռագրերից առանձնանում է նախ եւ առաջ իր պատկառելի մեծությամբ: Առաջին կեսը կշռում է 15,2 կգ, իսկ երկրորդը՝ 12,3 կգ, ընդհանուր՝ 27,5 կգ: Այդ մեծությամբ մագաղաթ կարելի էր պատրաստել միայն արջառի կամ երինջի մորթուց: Եջերը եռալայն են: Մշո ճառընտիրը գրված է գեղեցիկ դասական երկաթագրով, որն առանձին հմայք է հաղորդում ձեռագրին: Այն նախապես ունեցել է 660 մագաղաթյա թերթ: Ներկայումս ունի 601 թերթ, որոնք պատրաստված են եղել արջառի կամ երինջի կաշվից եւ կշռել 28 կգ: 601 թերթ այժմ պահվում է Մաշտոցյան Մատենադարանում, 17 թերթ՝ Վենետիկում, 1 թերթ՝ Վիեննայում. 1977 թ. Մաշտոցյան Մատենադարանը Մոսկվայի Լենինի անվան գրադարանից ստացել է եւս 2 թերթ, որոնք անջատվել էին 1918 թվականին:

«Մշո ճառընտիր»-ը բովանդակում է տարվա տոներին համապատասխան ճառեր, վարք-վկայություններ, ներբողներ, այստեղից եւ «Տոնական» անվանումը: Ձեռագիրն արժեքավոր է ինչպես իր հարուստ բովանդակությամբ, այնպես եւ շքեղ նկարազարդումներով:

«Մշո տունական»-ն ունի մեկ անվանաթերթ եւ բազմաթիվ ու բազմատեսակ լուսանցազարդեր: Ձեռագիրը զարդարված է բաժանազարդերով, լուսանցային նշաններով, որոնք աչքի են զարնում մաքուր եւ վառ ներկերի ընտրությամբ: Դրանց մեծ մասը բարբարոսաբար կտրված հանված է: Իրական, առասպելաբանական կենդանիները, թռչուններն ու բույսերը, որ պատկերված են մերթ առանձին-առանձին, մերթ իրար հյուսված, թվում է, թե առնչվում են նկարչի ժառանգած ավանդներին, քանի որ քիչ են կապված կանոնական պատկերազարդությամբ եւ շատ հաճախ ներկայացնում են հին, նախաքրիստոնեական հավատքից բխող եւ գերազանցապես բարի ու չար ուժերի պայքարն արտացոլող պաշտամունքին վերաբերող տարրեր: Ձեռագրի նկարազարդումներն առանձնանում են կատարման բարձր վարպետությամբ, վառ գույների ներդաշնակությամբ:

Պատկերազարդման վրա հավանաբար աշխատել է երկու վարպետ: Առաջինը հեղինակն է թեմատիկ մանրանկարների եւ որոշ լուսանցազարդերի, իսկ երկրորդը՝ գլխազարդերի եւ լուսանցազարդերի մեծ մասի, որոնք տարբերվում են իրենց կատարողական վարպետությամբ ու պատկերման ոճով:

«Մշո ճառընտիր»-ն արժեւորվում է նաեւ իր տերունական մանրանկարներով: Դրանք են՝

- Քրիստոս՝ բազմած գահին,
- Ծնունդ,
- Սկրտություն,
- Մուտք Երուսաղեմ:

Քրիստոս՝ բազմած գահին

Սա մանրանկարներից առաջինն է՝ բաղկացած երեք մասից: Վերին աջ հատվածում պատկերված է Քրիստոս՝ բազմած քառանկյունաձեւ, երկնային գահին: Աջ ձեռքով օրհնում է, իսկ ձախ ձեռքում պահում բաց Ավետարանը, որում գրված են «Ես եմ լույս աշխարհի» խոսքերը: Քառանկյունաձեւ գահը խորհրդանշում է աշխարհի չորս կողմերը: Քրիստոսից աջ պատկերված է եղել մի կերպար, որից պահպանվել է միայն ձեռքի դաստակը: Վերջինս մեկնում է գիրքը դեպի Քրիստոս: Ըստ Է. Կորիսմազյանի՝ այստեղ պատկերված է եղել ձեռագրի պատվիրատու Աստվածատուրը, իսկ Ս. Տեր-Ներսիսյանը կարծում է, որ Քրիստոսից աջ պատկերված է եղել Ավետման տեսարանը, սակայն ձեռքի դաստակի առկայությունը բացառում է այս վարկածը:

Ծնունդ

(Ղուկաս Բ 1–16, Մատթեոս Ա 1–12)

«Քրիստոս՝ բազմած գահին» մանրանկարից ներքեւ պատկերված է Ծնունդը: Ծնունդը քրիստոնեական արվեստում պատկերազարդության հարուստ ավանդներ ունեցող թեմաներից է: Հայ արվեստում Սուրբ Ծննդյան փոխարեն հաճախ պատկերվում է մոգերի երկրպագությունը, սակայն «Մշո ճառընտիր»-ում ներկայացված է Փրկչի ծնունդը: Այստեղ, քրիստոնեական կանոնի համաձայն, Բեթղեհեմի նշանավոր քարայրում մանուկ Հիսուս, շորերով փաթաթված, դրված է մսուրի մեջ, որի աջ հատվածում պատկերված է Տիրամայրը, իսկ ձախում՝ եզն ու ավանակը: Տիրամայրը ձեռքն ուղղել է դեպի մսուրը, կարծես գրկում է այն: Վերջինիս կեցվածքը հուշում է, որ նա ունեցել է անցավ ծննդաբերություն: Եզն ու ավանակը խորհրդանշում են հրեաներին ու հեթանոսներին, ինչպես նաեւ մոգերին ու հովիվներին: Վերոն-

շյալ կենդանիները երկրպագում են մանկանը:

Քարանձավի վերին հատվածում պատկերված են փառաբանող իրեշտակները (որոնց պատկերումը բնորոշ է հայ արվեստին) եւ գիսաստղը, որը խորհրդանշում է հայտնությունն ու մոգերի ուղեւորը, ինչպես նաեւ ցույց է տալիս, որ Փրկիչը ծնվել է գիշերը:

Քարանձավից աջ ներկայացված է հովիվների երկրպագությունը, կամ՝ ավետումը. հովիվները պատկերված են իրենց կենդանիներով: Ձախ հատվածում մոգերի երկրպագությունն է: Մոգերը երեքն են՝ Գասպար, Բաղդասար, Մելքոն: Նրանք պատկերվում են որպես արեւելյան թագավորներ՝ թագերով, եւ կրում են արքայական շքեղ հագուստներ, ձեռքներին՝ ընծաներ: Գասպարը, որ խորհրդանշում է եվրոպյան, Քրիստոսին ընծայում է ոսկի՝ խորհրդանշելով Նրա թագավորական իշխանությունը (տե՛ս Ա. Майкапар, Новый Завет в искусстве, Москва, 2001, էջ 81–88): Բաղդասարը սովորաբար սեւամորթ է պատկերվում եւ խորհրդանշում է Աֆրիկան. նա կնդրուկ է ընծայում Քրիստոսին՝ որպես Նրա աստվածային բնության խորհրդանշ: Մելքոնը խորհրդանշում է Ասիան, զմուռս է նվիրում Քրիստոսին՝ որպես Նրա մարդկայության եւ փրկչական մահվան խորհրդանշ: Այստեղ մոգերի երկրպագության տեսարանը չի պահպանվել, միայն նշմարվում է մոգերից առաջինի՝ հավանաբար Բաղդասարի դեմքը:

Ներքեւում պատկերված է մանկան լուգանքի տեսարանը, որը մույնպես կիսով չափ է պահպանվել: Տեսարանից պահպանվել է միայն Սողոմոնի կերպարը, որ

ավագանի մեջ լողացնում է մանուկ Հիսուսին: Չի պահպանվել նաեւ միայնակ, մտորող Հովսեփի կերպարը, որ պատկերվում է տեսարանի ձախ անկյունում: Մանրանկարի աջ անկյունում պատկերված են կարմիր շուշաններ, որոնք խորհրդանշում են Քրիստոսի չարչարանքները:

Սկրտություն

(Մատթեոս Գ 13–17, Մարկոս Ա 9–11, Ղուկաս Գ 21–22, Հովհաննես Ա 29–34)

Սկրտությունը եկեղեցական սրբազան խորհուրդներից է: Այն ունի մաքրագործվելու, վերստին ծնվելու խորհրդաբանություն, իսկ սուրբ ավագանը կույս Մարիամի արգանդի խորհրդանշն է, որից մկրտվողը դարձյալ ծնունդ է առնում: Չմայած սույն իրադարձությունը նկարագրված է բոլոր Ավետարաններում, սակայն այդ դրվագները որոշակիորեն տարբերվում են միմյանցից: ➔ էջ 8

Այսօր մեր գրականությունը պահանջում է մոր վերելք: Չարգացման իր ընթացքի մեջ՝ մոր արժեքների ստեղծման ճանապարհին, բնականաբար, առավելագույն մշակակություն են ձեռք բերում անցյալի կենսատու ավանդները, անցյալի ու մոր մեր մշակավոր, տաղանդաշատ գրողների փորձն ու գրական ժամապարհը: Առողջ ուսումնառությունը գրական մոր սերմնի մարդուն ազատագրում է բազմաթիվ տառապանքներից, տանջալի որոնումներից, մեծապես օգնում նրան՝ ժամանակին գտնելու ինքն իրեն, կանգնելու ոտքի, բացահայտելու մի շարք գաղտնիքներ, սովորեցնելու կյանքի այս կամ այն պահին որ գրողին դիմել, ինչպիսի ավանդների հետեւել...

Այս իմաստով բանաստեղծ Չարենցը հանդես է գալիս եւ որպես մերձավորագույն ուսուցիչ, որի սկզբունքներն ու երկերը շատ կողմերով հարատւ են ու մնայուն, եւ իմաստուն խորհրդատու, որը ցույց է տալիս գրական մյուս մոտ եւ հեռու ուսուցիչների հետ կապող անհայտ ուղիները...

Չպետք է ենթադրել, սակայն, թե Չարենցի փորձի ուսումնառությունը լիովին հեշտացնում, բոլորովին դուրսի են դարձնում մոր գրողի ճանապարհը: Դա որոշ իմաստով հեշտացնում, որոշ իմաստով էլ դժվարացնում է մորագույն գրողի ստեղծագործական ուղին: Հեշտացնում է, քանի որ նրան օգնում է ազատագրվել զանազան փորձված հիվանդություններից ու ցավերից, դժվարացնում է, քանզի մղում է դժվար վարժության, ինքնուրույն որոնումների գրքերի եւ կյանքի մեջ: Չարենցի ստեղծագործությունը՝ այս դեպքում վեցհատորյակի առաջին հատորը, 1913–1920 թթ. քնարերգությունն ամբողջության մեջ, չափազանց խոր մի գիրք է, որ զանազան կողմերից բացատրում է գրողի աշխատանքի ու հասունացման, ստեղծագործական խառնվածքի կայունացման եւ հարստացման պատմությունը:

«Տաղարան»-ում Չարենցը թողել է հրաշալի մտքեր ու տողեր, արվեստի եւ գրականության ներքին իմաստն ու վիճակը բնութագրող սպառիչ խոսքեր: Հիշենք թեկուզ ծրագրային մշակակություն ունեցող մի երկտող.

*Հիմի շատ են երգիչները — հոգու ուզած տաղը չկա,
Ամենայն տեղ խնդություն է՝ սրտի ուզած խաղը չկա:*

Բանաստեղծն այսպես է բնութագրում 1910-ական թվականների մորագույն պոեզիան՝ որպես ստեղծագործական սկզբունք առաջ բերելով հոգու եւ սրտի երգի, ճշմարիտ բովանդակության ու զգացմունքների քնարերգության ստեղծման խնդիրը: Նոր երգիչները չէին բերում հոգու քնարերգություն՝ հոգու համար, համար խնդության քնարերգություն՝ համար սրտի խնդրի համար: Նոր բանաստեղծությունը չուներ թե ու թռիչք, ուժ ու կենսական ակունք, բնականաբար մատչելի կենսաբան մեթոդներով, զուրկ էր հոգուց եւ սրտից, հետեւաբար չէր գտնում մատչելի այն ճանապարհը, որ տանում է դեպի մարդկային մերաշխարհ: Բանաստեղծությունը մի տեսակ խուլ ու համր էր աշխարհի ծայրերի հանդեպ, բնականաբար աշխարհին էլ դարձել էր խուլ ու համր «բանաստեղծի» ձայների հանդեպ...

Երիտասարդ Չարենցը, սկսած «Երեք երգից» մինչեւ «Ողջակիզվող կրակը», մինչեւ «Տաղարանը» են վաղ շրջանի պոեմները, անընդհատ ձգտել է ստեղծել սրտի տաղը, հոգու երգը: Ծանապարհը հայտնի էր, բայց դժվարին: Մի բան է հասկանալ գեղագիտական սկզբունքը, մի ուրիշ բան՝ մույնը մարմնավորել ստեղծագործության մեջ:

Առաջին շրջանի երկերում չի կարելի չնկատել մի հակասություն. նրանցում մի կողմից երեւան են գալիս ինքնակենսադրական փաստերը, մյուս կողմից՝ անենագրեային խորհրդանշաններն ու տրամադրությունները: Բայց ինքնակենսագրական փաստերը դեռեւս չուներ մեծ ենթատեքստ: Մեծ կյանքի կարոտը, այսինքն՝ կենսական բովանդակության պակասը, Չարենցին մղում է դեպի գրքի աշխարհը: Գավառական տափակության մեջ գրքերը նրան պատմում են ուրիշ ափերի, ուրիշ կյանքի մասին, կենսափորձի պակասը բանաստեղծը լրացնում է գրքերի հարս-

Չարենցի դասերը՝ ըստ հրաձագրության

տությամբ: Չարենցի գրքայնությունը դառնում է ստեղծագործական ազդակ, օգնում լայնացնելու տեսադաշտը, յուրովի մայելու աշխարհին ու մարդկանց:

Բայց ամեն ինչ իր սահմանն ունի: Վաղ երիտասարդության տարիների գրքայնությունը շարունակվելու դեպքում կարող էր անբնական թվալ արդեն հասուն շրջանում՝ մույնիսկ մի քանի տարի հետո:

Տարիների հետ Չարենցի մերաշխարհում սկսում է արմատավորվել կենսատեղ, ուռճանում ու ավիշով է լցվում տաղանդը: Մեծ կյանքը, դեգերումները, ազգային եւ ընդհանուր աղետները կուտակում են հսկայական փորձ, որը քայլ առ քայլ դուրս է մղում ուրիշների խոսքը, գրքերի միջնորդավորված պատկերները:

Չի կարելի, իհարկե, ցույց տալ անմիջական սահման, կտրուկ բաժանել երկու շրջանները. գրքային շատ տրամադրություններ ու խորհրդանշաններ երբեմն ներքին թափի ուժով երեւան են գալիս մատչելի տաղայուն: Եականը, սակայն, այն է, որ մրցույթ է տեղի ունենում կենսափորձի ու գրքային փորձի միջև, երբեմն մեկը մյուսին գերակշռում է, բայց վերջիվերջ տեղի է ունենում գերագույնը՝ կենսափորձի ու գրական մշակույթի միաձուլումը:

Տաղանդն արգասավորվում է՝ խոր արմատներ նետելով մայրենի հողի մեջ. մի դեպքում բանաստեղծը դառնում է հայրենի կյանքի տարերգին ու տառապանքների ծանրաշափը, մյուս դեպքում՝ ազգային մշակույթի ընթացքի մեջ, համաշխարհային մշակույթի խոր ազդեցության ներքո, դառնում գրական շարժման առաջամարտիկ: Չարենցի ստեղծագործության այս էական առանձնահատկությունը կարող

է լուրջ խրատական լինել համաշխարհային մշակույթի անունից կակազող մի շարք «գրական» մարդկանց, որոնք խոսում են բոլորի անունից, հազնում տարօրինակ տարագ. բայց չեն բերում սեփական ասելիքը, տառապանքը, օտար հեղինակների անուններն էլ հաճախ ասպարեզ են մետում պերճանքի համար:

Առաջին հատորը մեզ տալիս է տաղանդի զարգացման չափազանց ուշագրավ օրինակ: Պատանեկության շրջանում Չարենցը գրել է զանազան առողջ եւ անառողջ տրամադրությունների, ազդեցությունների ներքո: Մռայլ ու մթին, երբեմն գրեթե անհասկանալի պատկերները խառնված են լուսե պատկերների հետ, որոնց մեջ երբեմն փայլատակում են բանաստեղծի տաղանդը, իսկական կյանքի շողը, իրական թախիծն ու վիշտը. «Հայրենիքում», «Հարդագողի ճամփողները», «Գիշերը ամբողջ...», մի քանի բանաստեղծություն «Ծիածանից»,

ապա «Ողջակիզվող կրակը», «Տաղարանը», Էպիկական ու լիրիկական մշակավոր պոեմներ... Այս երկերի գրական արժեքն ամերկբա է: Դրանցից մի քանիսը զարմացնում են արտակարգ խտացումներով ու ձեւի կատարելությամբ, եւ կարելի է ասել՝ հավերժական գեղեցկություններ են: Բայց կարելու է մատչել երկերի մյուս մասի գնահատությունը: Չէ՞ որ մույն շրջանում մա գրել է բազմաթիվ բանաստեղծություններ, որոնց վրա նկատելիորեն ուժեղ են գրքային շեշտը եւ գրական վաղանցիկ դպրոցների ազդեցությունը: Այս հարցի շուրջ գոյություն ունի երկու կարծիք: Տոգորած բարի դիտավորություններով՝ որոշ գրականագետներ հապշտապ, առանց մյուսի խոր ուսումնասիրության, ձգտում են Չարենցի վաղ շրջանի բոլոր երկերի մեջ տեսնել կատարելություն, ուժ եւ գեղեցկություն: Ոգեւորված գրականագետները ձգտում են տեսնել գրողի մեծությունը եւ շտապելուց ընկնում են ծիծաղելի վիճակի մեջ: Այդպես նրանք գերագնահատում են խորհրդայնաշտական պոեզիայի ազդեցության տակ գրված երկերը: Ավելին՝ «Ծիածանը», «Հրո երկիրը», «Երեք երգ» շարքերը կամ գրքերը համարվում են Չարենցին համաշխարհային մշակույթի ասպարեզ տանող ուղիները: Բայց կա եւ մեկ ուրիշ, թվում է առավել արժանահավատ կարծիք. հենց Չարենցի կարծիքը: Բանաստեղծը, վաղ շրջանի այդ երկերի մեծ մասի մեջ չտեսնելով ինքնուրույնություն եւ ինքնատիպություն, դրանք ուշագրավ է համարում միայն գրական-պատմական ընթացքի տեսանկյունից...

Գրելակերպով ու մշակույթով Չարենցի

«Ծիածանը», «Հրո երկիրը», «Երեք երգը» բնավ չեն զիջում սիմվոլիզմի վարպետներին: Աշնանային մկազների, տխրության ու թախծի մոտիվներում պատանի բանաստեղծի խոսքը ձեւի տեսանկյունից հաճախ չի զիջում իր մեծ վարպետի՝ Վահան Տերյանի խոսքին:

Բայց, այնուամենայնիվ, մույն բանաստեղծություններում եւ լիրիկական բալլադներում մա մնում է որպես մի որոնող, անհանգիստ հետեւորդ, տաղանդավոր աշակերտ, որն իր աշխարհի եզերքները դեռեւս մշմարում է ուրիշների բարձունքից: Այդ գործերով, ինչպես մա մի շարք լեգենդներով Չարենցը կապվում է արդյոք համաշխարհային բանաստեղծական մշակույթին: Կապն անկասկած է, ընդ որում ոչ միշտ առողջ ու օգտակար, մանավանդ երբ խոսքը վերաբերում է սիմվոլիզմի առավել մռայլ թեւի կենսափիլիսոփայությանը: Բայց, ընդհանուր առմամբ, մույնիսկ առողջ կապերի դեպքում էլ պատանի բանաստեղծի պոեզիան հաճախ չէր ստանում ինքնուրույն մշակակություն:

Գրական այդ կապերը, իրոք, զգալի դեր են խաղացել բանաստեղծական մշակույթի բարձրացման, աճի ու հասունացման ասպարեզում: Դրանք մշակավորում են բանաստեղծական մտածողության ձեւավորման առաջին շրջանը, հող են մախապատրաստում վաղվա համար: Այլ խոսքով՝ բանաստեղծի մեծությունը պետք է որոնել ոչ թե մանությունների, այլ տարբերությունների մեջ: Մեծ բանաստեղծն աշխարհի գրականության ասպարեզ է տանում իր խոսքը, իր ուրույն մտածողությունը, իր այն երկերը, որոնց վրա կնիք է դնում անհատական եւ ազգային խառնվածքը:

Չարենցի բուն մեծությունը սեփական խոսքի, կենսական ճշմարտության որոնման, ժողովրդի ճակատագրի եւ տառապող անհատի ցավերի խոր զգացողությունն է: Միայն այդ ճանապարհով է մա դառնում մեծ եւ մտնում ընդհանուր գրականության ասպարեզ: Սա մի շատ օրինակալի ու հասկանալի բան է: Որեւէ մեկը Պուշկինի առաջին շրջանի գործերը չի համարում համաշխարհային մշակույթի մկաճում, Հովհաննես Թումանյանը հենց առաջին օրվանից Թումանյան չի եղել, թեւ նրա ստեղծագործություններում նկատվում են մեծ պոեզիայի բոլոր սաղմերը: Այսպես են Լերմոնտովը, Բլոկը, Նեկրասովը, Վահան Տերյանը, Մեծարենցն ու Վարուժանը... Եթե հենց առաջին շրջանից ազդեցություններով ու մանություններով անգամ Չարենցը մտնում է համաշխարհային գրականության ասպարեզ, ապա ուրիշ ի՞նչ ասպարեզ պիտի որոնենք նրա՝ առավել հասուն, ինքնատիպ, հանճարեղ երկերի համար:

Ժամանակի ընթացքում բանաստեղծն ազատագրվել է օտար ազդեցություններից՝ գտնելով իր հոգուն առավելապես մոտ, իր աշխարհին հարազատ արտահայտչակերպ, աստիճանաբար դուրս է եկել կրկնությունների խճճված ու ճնշող շրջանից՝ գնալով առողջ ուսումնառության, բնականաբար՝ մա եւ ինքնուրույնության ուղիներով: Դեռ վաղ շրջանում մա իրանալի գիտեր ժամանակի համաշխարհային եւ ռուսական, հայկական գրականության բոլոր տարատեսակները: Հետագայում նրա իմացության եւ հետաքրքրությունների շրջանը մեծանալով ընդգրկում է գրականության բոլոր դարաշրջանները: Այս շրջանում ազդեցություններին փոխարինելու են գալիս ստեղծագործական առնչությունները: Քնարերգության տարբեր խնդիրների լուծման ժամանակ առաջ են գալիս գրական մոր մերձեցումներ՝ Նարեկացի, Քուչակ, Սայաթ-Նովա, Սիամանթո, Պուշկին, Նեկրասով, Մայակովսկի, Գյոթե ու Դայնե: Այս մերձեցումներն ու առնչությունները բնավ էլ պատահական չէին: Խոշոր բանաստեղծը մորագույն արվեստի, դասական գրականության ստեղծման նպատակով ուսումնասիրում եւ լայնորեն օգտագործում էր անցյալի մեծ փորձն ու ավանդները: Այս դեպքում արդեն հասուն Չարենցը երեւան էր գալիս ուրիշ տեսքով եւ փայլով՝ ասպարեզ բերելով կենսական եւ գրական ամուր հիմքերի վրա ստեղծված մորագույն որակ:

ԱՐՄԻՆԱ ԱՐԱՍԱՐՅԱՆ

Մշո ճառընտիրի տերունական մանրանկարների արվեստաբանական վերլուծություն

← էջ 6

Պատկերագրության մեջ առավել տարածված է դուկայան տարբերակը, որի համաձայն՝ Սուրբ Հոգին իջնում է Քրիստոսի վրա հենց մկրտության ժամանակ:

Սույն մանրանկարում ներկայացված է պատկերագրության մեջ ամենատարածված տարբերակը: Կենտրոնում Հիսուսն է՝ կանգնած Հորդանանի ջրերի մեջ՝ մինչև ուսերը ջրածածկ: Քրիստոսի ձախ կողմում պատկերված է Հովհաննես Մկրտիչը՝ մորուսով, լուսապսակով, երկար մազերով եւ քիտոնով՝ աջ ձեռքը դրած Քրիստոսի գլխին: Այդ ձեռնադրման դիրքը հետագայում եւս կիրառվել է պատկերագրության մեջ: Հովհաննես Մկրտիչի հետեւում պատկերված է մի կառույց, որը հավանաբար Վիֆալարա քաղաքի պատկերն է: Քրիստոսից աջ պատկերված են հրեշտակներ՝ ձեռքներին սրբիչներ: Հրեշտակների ծածկված ձեռքերը սրբազնության նշան են, ինչպես նաեւ նրանք սրբիչներով պետք է չորացնեին մորադարձներին (նեոֆիտներին)՝ նոր մկրտյալներին: Քրիստոսի գլխավերելու Աստծու Աջն է, որից բխող աղավանկերայ Սուրբ Հոգին գլխավայր իջնում է դեպի Հիսուս (տես *G. Schiller, Iconography of Christian Art*, vol. I, London, 1971, էջ 71): Աղավանին հավանաբար ճյուղով է պատկերված, ինչը խորհրդանշում է ջրհեղեղի ավարտը: Ճյուղը խորհրդանշում է նաեւ մկրտության միջոցով մաքրագործությունը, նաեւ աշխարհի մաքրագործումը՝ Եկեղեցու միջոցով:

Մկրտության տեսարանը խորհրդանշում է նաեւ Սուրբ Երրորդությունը, քանի որ մի առանցքի վրա պատկերված են Հայր Աստված, Որդի Աստված՝ մկրտվող Քրիստոս, Սուրբ Հոգին՝ Աղավան կերպարով: Հորդանանի մեջ պատկերված է ձուկ-վիշապ, որը խորհրդանշում է ներկված մեղքերը: Օձ կամ ձուկ-վիշապի պատկերումը ԺԳ դարի հայ մանրանկարչության բնորոշ տարրերից է: Հայկական որոշ մանրանկարներում Հովհաննես Մկրտիչի կողքին պատկերվում է նաեւ կացինով ծառ, որն արտահայտում է Մատթեոսի Ավետարանի այն խոսքերը, թե ամեն ծառ, որ պտուղ չի տալիս կտրում, գցում են. օրինակ՝ Թորոս Ռոսլինի 1268 թ. Մալաթիայի Ավետարանի՝ մկրտության տեսարանում:

Մուտք Երուսաղեմ

(Մատթեոս ԻԱ 1–11, Ղուկաս ԺԹ 29–38, Մարկոս Ա 1–10, Հովհաննես ԺԲ 12–15)

«Մուտք Երուսաղեմ» մանրանկարն ուշագրավ է, քանի որ համադրված է բնագրի հետ (նման երեւոյթը ԺԳ դարի մանրանկարչության մեջ սակավադեպ է): Բնագրի հետ համադրված թեմատիկ մանրանկար առաջին անգամ հանդիպում ենք Վազգեն Վեհափառի Ավետարանում (ՄՄ ձեռ. 10780) զետեղված «Մուտք Երուսաղեմ» տեսարանում: Մանրանկարը, պահպանելով թեմատիկ հիմնական կառուցվածքը, ներկայացվում է պատկերագրության մի շարք տարբերակներով (պայմանավորված Ավետարանների տարբեր նկարագրություններով): Մատթեոսի Ավետարանի համաձայն (Մատթ. ԻԱ 2–5)՝ Քրիստոս պատկերվում է ավանակին նստած, իսկ կողքից գալիս է քուռակը: Մյուս երեք Ավետարաններում քուռակը չի հիշատակվում, ուստի բացակայում են նաեւ դրա նկարագրողումները (տես *Д. Холл, Словарь сюжетов и символов в искусстве*, Москва, 1999, էջ 145):

Կենտրոնական կերպարն ավանակին նստած Քրիստոսն է, որը դեմքով եւ մարմնով ուղղված է դեպի դիտողը (Արեւելքում հենց այդպես էր ընդունված նստել ավանակին): Կախ գլխով ավանակը բնորոշ է բյուզանդական արվեստին: Քրիստոս աջով օրհնում է, իսկ ձախ ձեռքին գալարակն է: Վերջինիս հետեւում պատկերված են երկու աշակերտները, հավանաբար՝ Հովհաննեսն ու Պետրոսը: Երուսաղեմը ներկայացված է պարսպապատ քաղաքի տեսքով, որի հենքին պատկերված են քաղաքի ծերերն ու բնակիչները: Հանդիպակաց կողմում պատկերված են Երուսաղեմի բնակիչները, որոնցից մեկն իր զգեստը (ըստ միջնադարյան մեկնության՝ մեղքերը), իսկ մյուսներն արմավենու ճյուղեր են սփռում Տիրոջ ծանապարհին: Երեխաների պատկերումն այստեղ ոչ թե ըստ կանոնացված, այլ պարականոն Ավետարանների է: Մանրանկարի կենտրոնում մեկ արմավենու փոխարեն պատկերված են երկուսը, ինչը բնորոշ է վաղ շրջանի պատկերագրությանը: Ըստ Մատթեոսի եւ Մարկոսի Ավետարանների՝ արմավենու ոստեր կտրատելու համար բնակիչներից ոմանք ծառ են բարձրանում:

Համաձայն Ղուկասի Ավետարանի՝ ծառ է բարձրանում նաեւ Ջաքեոս կարճահասակը Երիջովում՝ Քրիստոսին տեսնելու նպատակով: Նրան սովորաբար պատկերում են այս տեսարանում, որպեսզի ցույց տան, թե որքան մարդ էր հավաքվել, որ կարճահասակ Ջաքեոսը բարձրանում է ծառը՝ տեսնելու Քրիստոսին: Ծանապարհը ճյուղերով եւ հագուստներով ծածկվել ընդունված էր հրեական միջավայրում՝ օծյալ թագավորներին ընդունելու համար: Պատկերագրության մեջ ճյուղերը լինում են արմավենու, երբեմն՝ ձիթենու ոստեր: Երուսաղեմ մուտքը տոնվում է արմավենյաց կիրակի օրը: Հայկական արվեստում այս տոնը Ծաղկազարդն է: Որոշ ստեղծագործություններում «Մուտք Երուսաղեմ» տեղումնական պատկերը ներկայացվում է որպես ժողովրդական զվարթ տոնախմբություն՝ լիովին մոյսացվելով Հայ Եկեղեցու Ծաղկազարդի տոնի հետ («Քրիստոնյա Հայաստան» հանրագիտարան, Ա. Ղազարյան, Ա. Արեւշտյան, Ա. Լեյլոյան, Ծաղկազարդ, էջ 450–451): Այս առումով հատկապես ուշագրավ են Վասպուրականի մանրանկարչության դպրոցի օրինակները, որոնցից շատերն ուղղակիորեն կրում են «Ծաղկազարդ», «Ծառզարդար» կամ «Արմավենյաց օր» վերտառությունը. օրինակ՝ Հովհաննես Խիզանցու 1392 թ. Ավետարանի (ՄՄ ձեռ. 3717) եւ Ծերունի ծաղկողի ձեռ. 4826 Ավետարանի «Մուտք Երուսա-

ղեմ» մանրանկարները (Հ. Հակոբյան, Վասպուրականի մանրանկարչությունը, հտ. 2, Երևան, 1982, էջ 69–73):

«Մշո ճառընտիր»-ի թեմատիկ մանրանկարների պատկերագրական հատկանիշները բնորոշ են միջնադարյան արվեստին. դրանք առավել ցայտուն արտահայտված են արեւմտաքրիստոնեական աշխարհի հուշարձաններում:

Հայ գրատպության 500-ամյակի եւ Երեւանի՝ գրքի համաշխարհային մայրաքաղաք հռչակվելու առթիվ Տեղյան ու Մուկոլյան խաչմերուկում բացվեց քանդակագործ Դավիթ Երեւանցու կերտած «Վարք հավերժության» կոթողը, որը նվիրված է «Մշո ճառընտիր» ձեռագիր մատյանին: Պատկերվում են այն երկու հայ կանայք, որոնք հայերեն ամենամեծ մագաղաթյա ձեռագիրը փրկեցին թուրքական յաթաղանից:

Ազգային մշակույթի ամհայտ պահպանների շնորհիվ հայ ազգը կարողացավ ոչ միայն արդի սերնդին մեծ ժառանգություն հասցնել, այլ նաեւ դժվարին պայմաններում ապահովել ազգային մշակույթի հարատևությունը:

Արփինե ՄԻՄՈՆՅԱՆ
Արվեստագիտության թեկնածու
Մեսրոպ Մաշտոցի անվան
գիտահետազոտական ինստիտուտ,
ավագ գիտաշխատող

✦ ՀԵՏԱԸՐԸԻՐ ՓԱՍՏԵՐ

«Ուղիղ եղիցին աղօթք իմ որպես խունկ առաջի Բո, Տէր...»
(Սաղմ. Ես 2):

Աստվածաշունչ մատյանում հիշատակություններ կան անուշահոտ նյութերի, բազմատեսակ խեժերի վերաբերյալ: Սուրբգրային տարբեր դրվագներում առավելապես նկարագրվում են կնդրուկի, զմուռսի, խնկի օգտագործման եղանակները:

Կնդրուկը (փոխառություն իրանական աղբյուրներից. պահլավերեն՝ kundurak, kundurā) արեւադարձային ծառից ստացվող անուշահոտ խեժ է: Սկզբնաղբյուրների համաձայն՝ այն լիբանոս ծառից հոսող կարմրավուն, երբեմն նաեւ կիտրոնագույն խեժ է, որը գործածվում է անուշահոտություններ պատրաստելիս: Կնդրուկը թափանցիկ ու փխրուն է, օգտագործվում է նաեւ խնկարկման համար. այն մյուս խեժերից առավել անուշահոտ է:

Կնդրուկը հիշատակվում է աստվածաշնչյան բազմաթիվ հատվածներում. դրան տարբեր խեժեր խառնելով՝ ստանում էին մվիրական խունկը, որն ընծայաբերվում էր Տիրոջը, ուստի խատրան արգելվում էր այն օգտագործել այլ նպատակներով: Ելից գրքում Աստված պատվիրում է Մովսեսին. «Վերցրո՛ւ անուշաբույր համեմունքներ. ստաշխ, եղմզաքար, անուշաբույր քաղբան եւ մաքուր կնդրուկ: Դրանք թող քաշով իրար հավասար լինեն: Դրանք իրար խառնելով՝ մաքուր, սուրբ խունկ կպատրաստես...» (Լ 34-35):

ԿՆԴՐՈՒԿ

Աստված պատվիրում է կնդրուկ օգտագործել նաեւ անարյուն զոհ մատուցելիս. «Դրա վրա թող յուղ լցնի ու կնդրուկ դնի...» (Ղեւտ. Բ 1): Կնդրուկի օգտագործման մասին են վկայում նաեւ Ղեւտացվոց (Ե 11, Զ 15, ԻԴ 7) ու Թվոց (Ե 15) գրքերը: Ա Մնացորդաց Թ 29-ում կնդրուկը հիշատակվում է որպես խնկի տեսակ, իսկ Երգ երգոցում գրված է՝ «...քո զգեստների հոտը նման է կնդրուկի հոտի...» (Դ 11): Խեժի այս տեսակը հիշատակվում է նաեւ Եսայիի մարգարեական գրքում. «...բերելով ոսկի, կնդրուկ ու թանկագին քարեր եւ տալու են

Տիրոջ փրկության ավետիսը» (Ես. Կ 6): Համաձայն Երեմիա մարգարեի գրքի՝ կնդրուկը առանձնահատուկ տեղ էր գրավում ծիսապաշտամունքային համակարգում եւ ընծայաբերվում էր Աստծուն (ԺԵ 26, ԽԱ 5): Օսեե մարգարեն Իսրայելի մասին կանխատեսում է. «...նա կդառնա ինչպես պտղալից ձիթենի, եւ նրա հոտը կբուրի ինչպես կնդրուկի բույր...» (ԺԴ 7): Բուրավետ խեժը հիշատակվում է նաեւ Բարուք գրքում. «Ահա ձեզ ուղարկում ենք արծաթ. մեղքերի քավության համար այդ արծաթով ողջակեզներ զնեցեք եւ կնդրուկ՝ իբրեւ մեղքի զոհաբերություն...» (Ա 10): Հիմկտակարանյան վկայությունների համաձայն՝ կնդրուկը նաեւ գինու էին խառնում՝ այն առավել թունդ դարձնելու նպատակով: Գ Մակաբայեցվոց գրքում խոսվում է պատերազմի ժամանակ փղերին գինով արբեցնելու մասին՝ «...առանց հապաղելու պատրաստել խնկախառն գինիներ, դրանք թունդ դարձնել կնդրուկով...» (հմմտ. Ե 1):

Նոր Կտակարանը վկայում է, որ երբ մոգերն Արեւելքից եկան երկրպագելու մասնուկ Հիսուսին, «...բանալով իրենց զանազանությունը՝ Նրան նվերներ մատուցեցին՝ ոսկի, կնդրուկ եւ զմուռս» (Մատթ. Բ 11): Այդ ընծաներն իրենց հոգեւոր խորհրդաբանությունն ունեին. կնդրուկը, որ խեժի ամենամուշահոտ տեսակն է, խորհրդանշում էր Քրիստոսի աստվածությունը:

Հայոց Եկեղեցու եռամեծար վարդապետ Ս. Գրիգոր Տաթևացին աստվածաշնչյան խնկի չորս նյութերը այլաբանորեն

համեմատում է մարդկային չորս առաքինությունների՝ խոհեմության, արիության, ողջախոհության եւ արդարության հետ: Մարդու ներաշխարհում դրանք պետք է անուշահոտ խնկի բաղադրիչների նման միախառնված լինեն եւ որպես նվիրական ընծա՝ մատուցվեն մեր Տեր Աստծուն:

Արփինե ՉԱՆԹԻԿՅԱՆ

ՔՐԻՍՏՈՆՅԱ ՔԱՅԱՍՏԱՆ

Կրոնական, մշակութային, լրատվական երկշաբաթաթերթ

Հիմնադիր՝

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին

Հրատարակիչ՝

«Քրիստոնյա Հայաստան»
թերթի խմբագրություն

Գլխավոր խմբագիր՝

Արփինե Չանթիկյան

Գրանցման վկայական՝ 624
խմբագրության հասցեն՝

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին

Հեռախոս՝ (010) 517 280

Էլ. փոստ՝

qristonyahayastan1@gmail.com

qristhay@etchmiadzin.am

web կայք՝

krishayas.wordpress.com

etchmiadzinlibrary.am/en/kristonya-hayastan

Ստոր. տպագր. 16.09.2022 թ.

Տպաքանակը՝ 1225